

Eslöfs tågstämplar och deras tillkomst

av Bertil I. Larsson

Inledning

Eslöfs tågstämplar är unika i så motto att inget annat postkontor använde någon motsvarighet.

De har i många årtionden fascinerat såväl samlare av filateli som av posthistoria och brev stämplade med dem är eftersökta objekt. Deras historia är föga omskriven i den filatelistiska litteraturen och själv har jag bara träffat på två artiklar, nämligen dels ett referat publicerat i Svensk Filatelistisk Tidskrift nr 4 år 1950, dels en kort artikel av Curt Hajj publicerad i samma tidskrift men nr 3 år 1971. I referatet av år 1950 nämns att Curt Hajj på ett sammanträde i Filatelistförbundets Stockholmsavdelning redogjort för upplysningar han fått av sonen till den i Eslöf vid aktuell tid tjänstgörande postmästaren, Carl Håkanson, beträffande användningen av dessa stämplarna. Enligt referatet användes sannolikt tågstämplarna för att på brev ange med vilket tåg de ankommit till Eslöf. Detta var dock fel vilket Hajj korrigerade i artikeln av år 1971 och i stället angav han att stämplarna hade använts för kontroll av att ankommande försändelser vidarebefordrades med första till adressorten avgående tåg. För att vara mera precis borde orden "kontroll av" i stället varit "bevis för" eftersom det var postmästaren själv som yrkat på att få dessa stämplarna.

I föreliggande artikel ska arkivdokument redovisa bakgrunden för och tillkomsten av Eslöfs tågstämplar och därmed skriva posthistoria på ett sällsynt detaljerat sätt. För alla från Generalpoststyrelsen utgående skrivelser gäller att bara koncepten finns bevarade.

BERTIL I. LARSSON är född 1931.

Han tog efter avslutad folkskola anställning hos en elfirma och har sedan dess varit elektriciteten trogen. En lägre ingenjörsexamen följde och så småningom, efter fritidsstudier, civilingenjörsexamen vid KTH.

De nära femtio yrkesverksamma åren har fördelats tämligen jämnt mellan dels teknik, avslutad med chefsskapet för ASEAs konstruktionskontor för stora, roterande maskiner dels internationella affärer, krönt av chefsskapet för ASEAs vattenkraftverksamhet. De sista tio arbetsåren ägnades åt internationell affärsverksamhet med London som bas och där avnjutes nu pension tillsammans med hustru Kersti, även hon filatelist.

En av de två tågstämpelstamparna som omnämns i artikeln finns bevarad i Postmuseums föremålsamling.

Spelöppning

I augusti 1867 avsände postmästare Carl Håkanson i Eslöf följande skrivelse:

Till

Kongl. General-Post-Styrelsen.

Då ofta förekommer att bref, som afgå från andra orter öfver Eslöf t.ex. om morgonen, till angränsande Postkontor hvarst brefbärare finnes, icke komma adressaterna tillhanda förrän på eftermiddagen eller senare, och wid efterfrågan derstädes om orsaken, svarat att de blifvit fördröjda i Eslöf, så får jag för att blifva befriad från dylika orättvisa beskyllningar och mycket obehag fr. correspondenterna, hos Kongl. General-Post-Styrelsen wördsammast anhålla om en stämpel för Eslöf med en deruti anbragt ziffra, som utmärker tiden när posten blifvit expedierad, 1, 2, 3, morgon, middag och afton.

Eslöfs Kongl. Postexpedition den 25 Augusti 1867.

Carl Håkanson

Skrivelsen, som ankom den 27 augusti, diariefördes med nummer 2707 och föredrogs den 29 samma månad. Beslutet har noterats på skrivelsen och lyder:

”1867 d. 29 Aug. föredr. i KGPS; och remitterades till yttrande af föreståndaren för allmänna postersedelförrådet.

Ex officio

J. R. Öfwerström.”

Motgång föder medgång

Några dagar senare svarade persedelförrådet som vid denna tidpunkt sorterade under Stockholms Postinspektion:

”Återställande remissakten Nr 2707, hvilken den 29 sistliden Augusti till mig remitterades, får jag vördsamt afgifva infodrat yttrande.

Då Eslöfs postanstalt icke är den enda som expedierar bref mer än en gång om dagen och någon särskild stämpel icke ansetts vara behöflig vid sådana postanstalter, så får jag för min del afstyrka den gjorda framställningen, enär den skulle föranleda till kostnad för Kongl. Postverket och hinder vid expeditionen, då afgående bref skulle med zne olika stämplat. (*slutar abrupt på detta sätt*).

Stockholms PostInspektion den 5 September 1867.

B. G. Printz.”

Ärendet föredrogs därefter ånyo i Styrelsen. Beslutet noterades på persedelförrådets skrivelse och lyder som följer:

”1867 d. 5 September föredr. i K. Gen. Post Styr; som fann skäl bifalla att postexpeditionen i Eslöf förses med så beskaffad stämpel, som begärd blifvit; med tillkännagifvande hvaraf handlingarne skulle återgå till Föreståndaren för allmänna postersedelförrådet, hvilken har att anskaffa och tillställa Eslöfs postexpedition sådan brefstämpel.

Ex officio

J. R. Öfwerström.”

Under detta finns noterat: ”och expediera skrivelse till postexpeditionen i Eslöf. d. s(?). f.”

Beviljning med användningstvång

Följande skrivelse tillsändes postmästare Håkanson som svar på hans brev av den 25 augusti. Den är daterad den 5 september,

dvs. samma dag som ärendet för andra gången behandlades i Styrelsen, men expedierades inte förrän den 9 september.

Postexpeditionen i Eslöf ang. begärd brefstämpel, jemväl utmärkande olika dagturer.

Till bestyrkande af den tid på dagen, då med bantåg från Eslöf expedieras brev till angränsande postkontor, har Tit. genom skrivelse d. 25 sistl. Augusti begärt, att Tit. måtte förses med sådan brefstämpel att deri kan anbringas 1, 2 eller 3, utmärkande den tid på dagen, morgon, middag eller afton, då brefvet från Eslöf afgått.

Efter det K.(ungliga) S.(tyrelsen) från sakkunnig person inhemtat, att på nu brukliga brefstämplar, i afseende till bristande utrymme, icke kan anbringas några sådana, serskilda dagturer utmärkande, siffror, hvarom Tit. hemställt, och K. S. icke heller finner skäl att för postexpeditionen i Eslöf serskilt låta gravera och tillverka brefstämpel af annan modell än den för öfriga postanstalter gällande, vill K. S. härigenom hafva från Tit. infordrat förnyadt yttrande, huruvida Tit. önskar erhålla en mindre stämpel, hvaruti endast anbringas, dagsturer utmärkande, siffror, hvarför hinder visserligen inte möter;

Men, i det fall att sådan stämpel tilldelas Tit., blifver det också Tit.'s skyldighet, att, i förening med förutom stämpling och frimärkesmakulering i förut föreskrifvet aftryck af alla från Eslöf afgående brev, jemväl förse dem med den serskilda, dagturer utmärkande, stämpeln.

På K. G. P. S. vägnar.

Winroth

Roos/Öfwerström

Underkastelse

Postmästare Håkanson i Eslöf sände den 16 september följande skrivelse:

Till

Kongl. General Post Styrelsen

Stockholm

Med anledning af Kongl. General Post Styrelsens skrivelse den 5 dennes, får undertecknad, som underkastar sig de i samma skrivelse uppställda villkor, wördsammast requirera en för det uppgifna ändamålet passande, särskild, stämpel, förslagsvis af följande utseende: ... Tåg, med lösa ziffror 1, 2 och 3 att insättas i tomrummet.

Eslöfs Kongl. Postexpedition den 16 September 1867.

Carl Håkanson.

Ovannämnda skrivelse, avbildad på nästa sida registrerades ankommen den 18 Sept. 1867 och gavs samma diariennr, 2707, som den tidigare skrivelsen. Dessutom har den

följande påskrift: "1867 d. 19 Sept. anm. i KGPS och expedierades skrivelse till postexpeditionen i Eslöf o. till förest. f. allm. p. persedelförrådet."

Nr 2707, Inlt. d. 18 Sept. 1867.

Siu

Konst. General-Post-Inspektör

Stockholm

1167 d. 19 sept. sam i ~~ESLÖF~~ och exped. skrifv. till
postexpeditionen i ESLÖF o. till förest. f. Almu. p. pers. förändr.

Skilja ut från en stampel
sk. till förest.

M

Med anledning af Konst. General-Post-Inspektörens
skrifvelse den 5 dennes, får undertecknad, som under-
kastat sig de i samma skrifvelse uppkädda villkor,
medtänkt requirera en lös det uppgifna ämnet,
det passand, särskild, klampel, förslagsvis af
följande utseende: ...Tåg, med lösa siffror 1, 2 och 3
att inlämnas i tannrummet

ESLÖF Konst. Postexpedition den 16 September 1867

Carl Håkanson

Postmästare Håkansons skrivelse om
att han accepterar de uppställda villkoren och
rekvirerar den önskade tågstampeln.

2707

1867 d. 19 Sept.

157

Ordföranden för allmänna
poststyrelse förrådet,
ang.
förskild briefstämpel till
tågpostexpeditioner.

Poststyrelsen

Med bifäst till händ
förskild postexpedition i Eslöf, genom
skrifvelser d. 28 Augusti och
den 16. i denna månad, bejart,
uppdrages Kgl. Maj. här-
genom åt St. att låta cen-
skaffe och till samma expedi-
tion öfverföra en förskild
mindre briefstämpel till unge-
fär följande aftryck:
tillika med lösa siffror,
1, 2 och 3, att införas i stämpelns
tomrum. St. bet.

H. v. H. Poststyrelsen

Eslöf
2.

Generalpoststyrelsens skrivelse till persedelförrådet avseende beställning av den första tågstämpeln.

Beställning av stämpeln

En skrivelse daterad 1867 den 19 Sept. från Generalpoststyrelsen och ställd till allmänna postpersedelförrådet ger uppdrag åt denna instans att beställa stämpeln. Skrivelsen,

som från Generalpoststyrelsen expedierades den 23 september, finns avbildad på föregående sida och lyder:

”Med bifall till hvad postexpeditionen i Eslöf, genom skrivelser d. 25 sistl. Augusti och den 16 i denna månad, begärt, uppdrager KGPS härigenom åt Tit. att låta anskaffa och till samma expedition öfversända en serskild mindre brefstämpel till ungefär följande aftryck: ... Tåg, tillika med lösa ziffror, 1,2 och 3, att insättas i stämpelns tomrum.”

Eslöf informeras

Likaså den 19 september skrev Generalpoststyrelsen följande skrivelse vilken dock inte expedierades förrän den 23 i samma månad.

”Postexpeditionen i Eslöf angående en serskild brefstämpel.

KGPS meddelar härigenom, att föreståndaren för allmänna postpersedelförrådet nu erhåller föreskrift, att låta anskaffa och till Tit. öfversända den i Tit.'s skrivelse den 25 sistl. Augusti och d. 16de dennes begärda serskilda brefstämpel, till bestyrkande af den tid på dagen, då med bantåg från Eslöf expedieras bref till angränsande postkontor; lämdande härutinnan Tit. till efter rättelse den genom K. S.^s (= Kungliga Styrelsens) skrivelse innevarande månad meddelade föreskrifter. Etc. etc.

St(ael) v. H(olstein)/Löfgren.”

Eslöfs första tågstämpel, här med insatt siffra 2, för att indikera att brevet sänts med middagståget till adressorten Landskrona. Frimärket har makulerats med tågstämpeln vilket var i strid med gällande bestämmelser.

Leverans av stämpeln

W. A. Barklund var den gravör som vanligtvis anlätades av persedelförrådet och han fick även denna gång förtroendet att tillverka den önskade stämpeln.

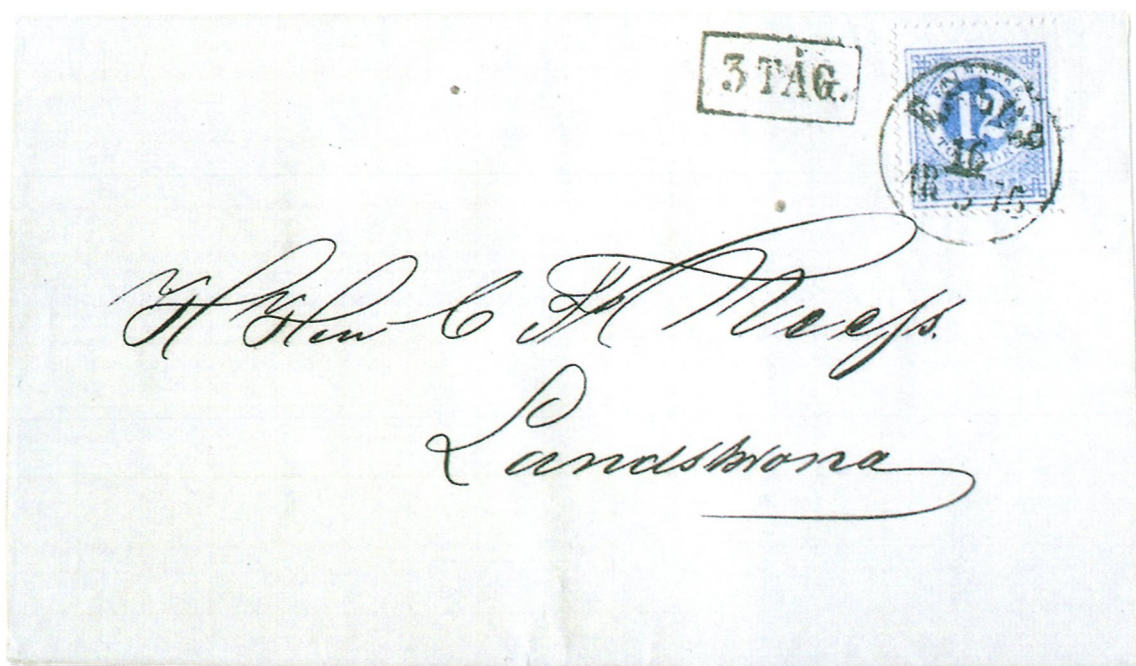
Beställningen placerades sannolikt muntligt hos Barklund och detta kanske redan den 19 september. Barklunds räkning, som är daterad 28 september och omfattar såväl denna som ett antal andra stämplat, anger nämligen stämpeln som levererad till persedelförrådet redan den 21 september. Det har å andra sidan vid flera tillfällen ob-

serverats att Barklund inte var någon "skrivkarl" så ett litet skrivfel kan inte uteslutas.

Räkningstexten lyder "Eslöf i. 2. 3. Tåg". Den omfattar en enda stämpel vilken debiterades med 10 Riksdaler "Rigsmünt".

Av någon anledning kom stämpeln inte att levereras till Eslöf förrän den 12 oktober och kvitterades mottagen av Postexpeditionen i Eslöf, Håkanson, den 14 oktober 1867.

Den tidigaste tänkbara avstämpling är alltså den 14 och den tidigaste jag sett är slagen den 18 oktober 1867.

Eslöfs första tågstämpel,
här med insatt siffra 3, för att indikera att brevet sänts med dagens sista tåg
till adressorten Landskrona.

En andra tågstämpel

Det dröjer därefter fem år innan någon ytterligare korrespondens påträffats beträffande Eslöfs tågstämplar, men i december 1872 avsänder Håkanson följande skrivelse, diariet förmedlad med nr 1089:

Till
Föreståndaren för Allmänna Postersedelförrådet
Stockholm

Härmed får jag ödmjukast anhålla om renovering af hosgående poststämpel, samt årssiffror. Äfven får jag anhålla om en ny Tågstämpel med 4 ziffror, eller helst om den gamle stämpeln kunde förändras så, att en ziffra, som utmärker med hvilket bantåg brevet blifvit afsänt, kunde deruti inrymmas.

Eslöfs Postexpedition den 18 December 1872.
Carl Håkanson.

Beställningsproceduren hade tydligen förklarats under de gångna fem åren eftersom Håkanson nu kunde vända sig direkt till postersedelförrådet och inte först till högsta instans för att anhålla om en ny stämpel.

Man drar slutsatsen att brevet första stycke handlar om en vanlig brevstämpel, som bifogats för renovering och för leverans av en sats årssiffror, vilket vanligen levererades för fem år. Av en avskrift av Barklunds räkning framgår dock att i detta fall levererades årssiffror bara för tre år.

Det senare stycket måste antagligen förstås som dels att den gamla tågstämpeln fanns kvar i Eslöf dels att Håkanson skulle ha föredragit om den insända, vanliga brevstämpeln kunde byggas om så att den kunde inrymma även en siffra för tågens avgång. Det omöjliga i detta hade dock framhållits redan i Generalpoststyrelsens skrivelse av den 5 september 1867.

Även denna gång blev det Barklund som

Eslöfs andra tågstämpel,
här med insatt siffra 4, för att indikera att brevet avsänts med det
nu sista för dagen avgående tåget.

kom att tillverka den nya tågstämpeln. Tyvärr har det arkivband som innehöll Barklunds räkning för både renoveringen och för den nya tågstämpeln och för många andra stämplat försvunnit från arkivet och bara en god avskrift finns bevarad på privat hand. Denna saknar dock notering beträffande debiterat belopp.

Persedelförrådets leveransdokument är bevarat och anger att ”1 brefstämpel/tåg/med 4 siffror” levererades den 31 december 1872 och kvitterades mottagen av Postanstalten i Eslöf den 2 januari 1873.

Tågstämplarnas användning

Eftersom den först levererade stämpeln med insatssiffrorna 1, 2 och 3 fanns kvar i Eslöf när den andra stämpeln ankom, uppkommer naturligtvis frågan om båda stämplatarna användes parallellt eller om uteslutande den nylevererade kom till användning. Något dokument utvisande att, och i så fall när, den första stämpeln återsändes till persedelförrådet har inte påträffats men detta kan bero på det ovannämnda, saknade arkivbandet. En specialsamling med Eslöfs tågstämplar skulle förmodligen kunna avslöja om en sådan parallell användning förekom. Det förekommer avstämplingar där punkten efter siffrorna saknas. Detta beror sannolikt på att stämpelfärg inte fastnat på den lilla punkten antingen på grund av dålig infärgning av stampen eller dålig avfärgning på breven. Fenomenet är så spritt i tiden att man knappast kan hänföra det till att punkterna slipats bort.

De tre senaste avstämplingarna med Eslöf tågstämpel som jag har sett har slagits den 17 resp. 20 mars 1876 och den allra sista så sent som den 24 februari 1878.

Stämpel med Tåg 5

För några år sedan såldes på auktion ett brev datumstämpelat den 5 augusti 1875 och med en tågstämpel där en siffra ”5” hade skrivits för hand. En av förutsättningarna för att detta ska vara en korrekt tillämpning av en befintlig stämpel är uppfyllt, nämligen att den hade lösa siffror. Bedömning av om alla andra förutsättningar för äkthet föreligger, som exempelvis förekomsten av ett femte avgående tåg per dag, faller utanför både ramen för denna artikel och mitt kunskapsområde.

Bevarade stampar

På Postmuseum finns en av de två stämplatarna bevarad. Någon uppgift om vem som översänt denna stamp till museet finns ej. Det vanliga var att postkontoren sände tillbaka de utslitna stämplatarna till persedelförrådet och det troligaste är därför att Eslöf returnerade stampen dit och att den sedermera överförts till Postmuseum.

Någon undersökning av vilken av de två stämplatarna som finns bevarad har ej skett.

Källor

Svensk Filatelistisk Tidskrift.

1950, nr 4 och 1971, nr 3.

Handlingar i Riksarkivet.